
KRAJSKEH MODRIC PREBUJENJE: ZAČETKI SLOVENSKE POSVETNE POEZIJE

Razprava obravnava začetke slovenske posvetne poezije od prvih rokopisnih fragmentov in Zizenčelijevega tiskanega *Častitnega vošejna* (1689) do Vodnikove in Zoisove smrti (1819). Prelomni dogodek, ki zaznamuje začetek kontinuiranega razvoja posvetne poezije v slovenščini, je izhajanje almanaha *Pisanice* (1779–1781) v krožku ljubljanskega preroditelja Marka Pohlina (1735–1801). Osrednji pesniki obravnavanega obdobja so Anton Feliks Dev (1732–1786), Jurij Japelj (1744–1807), Žiga Zois (1747–1819), Anton Tomaž Linhart (1756–1795), Valentin Vodnik (1758–1819), avtor prve samostojne tiskane zbirke Pavel Knobl (1765–1830), bukovnika Miha Andreaš (1762–1821) in Andrej Šuster – Drabosnjak (1768–1825), Štefan Modrinjak (1774–1827), Urban Jarnik (1784–1844) in Janez Nepomuk Primic (1785–1823). Medtem ko so nekateri med njimi pesnili pretežno za preprosto ljudstvo (Knobl, Andreaš, Drabosnjak), za lastno razvedrilo (Zois, Japelj), ali pa jim poezije ni uspelo objaviti (Modrinjak, Primic), je zlasti Deva, Vodnika in Jarnika mogoče šteti med pesnike v sodobnem pomenu besede. Kratek kronološki pregled poskuša povezati novejša spoznanja o tem obdobju in ob analizi izbranih pesemskih odlokov pokazati, kako so se postopoma oblikovale in utrjevale konvencije, značilne za moderni literarni sistem.

Ključne besede: slovenska posvetna poezija, *Pisanice* (1779–1781), Anton Feliks Dev, Žiga Zois, Valentin Vodnik, Štefan Modrinjak, Urban Jarnik

Leta 1858, ob slovesnem praznovanju stoletnice rojstva Valentina Vodnika, so staroslovenski veljaki na pesnikovo šišensko domačijo dali vklesati napis, da se je tod rodil »prvi slovenski pesnik«. Z napisom, ki ga lahko preberemo še dandanes, niso želeli reči, da je bil Vodnik avtor prvih verzov v slovenščini. Bolj verjetno je, da jim je veljal za prvega, ki je v prostoru, za katerega so taisti veljaki uspešno uveljavili pridevnik »slovenski«, pisal besedila z nekimi prav posebnimi značilnostmi. Te lahko strnemo v sedem točk: 1) napisana so v *slovenskem* jeziku

(ne pa latinskem, nemškem ali italijanskem); 2) oblikovana so v *vezani* besedi (v verzih in ne v prozi), 3) so *umetna* (v nasprotju z ljudsko poezijo imajo znanega avtorja), 4) njihova vsebina je *posvetna* (ne pa religiozna kot pri umetni ali ljudski duhovni pesmi), 5) namenjena so tihemu *branju* ali recitiranju (za razliko od pétih pesmi, katerih podoba je bistveno določena v sobivanju besedila in glasbe), 6) želijo doseči širše *občinstvo* in, naposled, 7) premorejo določene *estetske* odlike.

Kot se bo izkazalo v nadaljevanju, Vodnika sicer ni mogoče brez zadržkov razglašati za prvega slovenskega pesnika – to čast bo bržkone treba priznati Antonu Feliksu Devu – toda omenjenih sedem načel, ki zamejujejo pojem »slovenska posvetna poezija«, vsekakor ostaja ustrezna opora za kratek zgodovinski pregled.

O začetkih slovenske posvetne poezije

Posvetno pesništvo v slovenščini se ni razvilo iz praznega.¹ Lahko se je naslonilo na nekatere tradicije, ki so dokumentirane stoletja nazaj. Takšne predhodne (in pozneje vzporedne) tradicije so 1) *ljudsko slovstvo v slovenščini* in njenih slovanskih predhodnicah,² 2) *nabožno pesništvo v slovenščini*, ljudsko in umetno, ki ravno tako izkazuje večstoletno kontinuiteto, 3) *posvetne neljudske lirske in epske pesmi*, ki so (anonimno) živele ob duhovnih pesmih že v srednjem veku, čeprav so jih tako protestanti kot katoliki večinoma ignorirali in celo zatirali, ter 4) *umetno pesništvo v drugih jezikih* (najprej zlasti latinsko, potem nemško in italijansko, deloma tudi madžarsko in kajkavsko), ki je slovenskim verzifikatorjem nudilo možnost šolanja, ustvarjalnega posnemanja in prenosa repertoarnih elementov v domačo literaturo.³

Ohranjeni so le redki zgodnji primerki (neljudskega) posvetnega pesnjenja v slovenščini: od **Auersperškega fragmenta**⁴ iz 15. stoletja tja do prelomnega prvega zvezka *Pisanic* (1779) jih imamo evidentiranih le okrog dvajset.⁵ Pomemben mejnik zato predstavlja **protestantska duhovna pesem** v drugi polovici 16. stoletja, ki je v *tisku* – želela je doseči kar najširše občinstvo – prinesla nad 150 pesmi (nekatero v več različicah). Slovenska protestantska pesem je po vsebini nabožna, a vsekakor prinaša opazen razvoj pesniškega jezika in sredstev. Je umetna, ima znanega in podpisanega avtorja, ni pa še povsem izvirna, saj gre večinoma za prevode in predelave. Slovenski protestanti so prvi odprli vprašanje verzifikacijskega sistema, primerne slovenskemu jeziku – z delnim uspehom so preskusili *silabični verz*,

¹ Na pomen kontinuitete verzificiranja v slovenščini opozarja zlasti Ivan Grafenauer (1973), pa tudi Koruza (1993); Slodnjak (1968: 69–80) zadevno poglavje naslovi kar »Organski začetki posvetnega pesništva«.

² Koruza stoletno (anonimno) verzifikacijsko tradicijo ustnega slovstva, ki preči vse družbene sloje, šteje za najpomembnejši element razvoja slovenskega pesništva (1991: 147–148); podobno tudi Grafenauer (1973: 13).

³ Takšen transfer, razlaga Even-Zohar (1991), je nujen za vzpostavitev vsake nove nacionalne literature, seveda tudi slovenske.

⁴ Gre za delno ohranjene ljubezenske verze, ki so povezani s tradicijo posvetne trubadurske poezije in pomembno pričajo o zgodnjih začetkih posvetnega pesnjenja v slovenščini (Gspan 1978: 17).

⁵ Pregledno jih v zadnjem času obravnava Svetina (2007: 21–34).

ki temelji na stalnem številu zlogov v verzu (tu še ne gre za bralni verz, temveč za péto pesem, neločljivo od melodije in ritma glasbe) – ter uveljavili rime ali asonance v verzni izglasjih. Kljub nabožnemu značaju je motivna in tematska širina protestantskega korpusa odpirala potencialna izhodišča tudi za posvetni repertoar; tak primer je denimo *Ena pejsam per anim mrtveci* (1563) **Jurija Juričiča** (?–1578), v kateri neobičajni subjekt lirskega govora, mrlič (»ta mrtvi«), nabožno sporočilo podaja v izrazito slikovitih podobah (2. kitica):

- (1) Sedaj prah inu pepel sem,
 muje mejsu špiža črvjèm [hrana črvom]⁶
 blago, dinárji, kunšt, žlahtnust,
 vse k ničemer sturi ta smrt. (Gspan 1978: 40.)

Iz te dobe tiskanih pesmi brez nabožne poante še ni; kot kažejo novejšje raziskave, so najstarejše v celoti ohranjene rokopisne posvetne pesmi v (prekmurski) slovenščini verjetno nastale konec 16. stoletja. V petem delu obsežne **Martjanske pesmarice**⁷ najdemo nekaj posvetnih pesmi, v katerih prevladuje rimani silabični verz; med njimi sta – presenetljivo – tudi dve ljubezenski. V pesmi *Žalosno vidim grlico* se prvoosebni lirski subjekt v ljubezenski otožnosti primerja z grlico (4. kitica):

- (2) Ravno kak ona grlica,
 tožil se bodem od srca,
 ako te zgubim, rožica,
 v zloj voli budem do konca. (Pogačnik 1980: 128–129.)

Na tem mestu velja opozoriti, da je bila večina doslej omenjene poezije namenjena petju ob določenem napevu. To velja tako za ljudsko pesem kot protestantsko duhovno pesem in njeno nadaljevanje v (baročni) katoliški duhovni poeziji. Zavest, da gre za *péto pesem*, kjer je napev neločljiv od besedila, ne bi smela pri analizi te poezije nikdar umanjati – v nasprotnem sicer obravnava verzni sistemov, metrike ipd. postane neproduktivna.⁸

Med posvetni pesemski repertoar pred *Pisanicami* sodi tudi šestvrstičnica *Roža zjutraj cvete* iz leta 1643 o minljivosti, ki jo je v krstno knjigo župnije Dob pri Domžalah zapisal vikar Mihael Tercelij (morda tudi njen avtor) in so jo doslej šteli za prvo v celoti ohranjeno slovensko posvetno pesem.⁹ Medtem ko posvetni značaj te pesmi ni povsem nedvoumen, saj za sicer estetsko posrečeno parafrazo psalma o minljivosti tiči nabožna poanta, so še kako posvetni *Fratri putnici*, humorna in erotično intonirana protimeniška satira **Frana Krste Frankopana** (1643–1671), verjetno napisana okrog 1671.¹⁰

⁶ Razlage besed v oglatih oklepajih je dodal avtor članka.

⁷ Pesmarica obsega 211 besedil na okrog 600 straneh, večinoma gre za verske in liturgične pesmi. Nastala je v letih 1592–1672, a kot z manjšimi pridržki domneva Vilko Novak (1997: 21), naj bi ravno peti del rokopisa nastal že konec 16. stoletja.

⁸ Prim. Bjelčevič 1997: 191; Svetina 2007: 12.

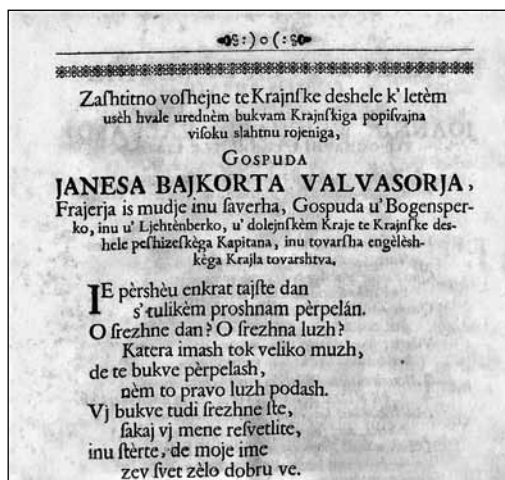
⁹ Prim. Gspan 1978: 95, pa tudi Svetina 2007: 22–23.

¹⁰ Prim. Svetina 2007: 25–26. Opozoriti velja, da je jezik te pesnitve diskutabilen, saj vsebuje številne hrvaške elemente.

Vse doslej omenjene posvetne pesmi so ohranjene le v rokopisu. S te plati se *Častitno vošejne te krajnske dežeze*,¹¹ natisnjeno v Valvasorjevi *Slavi vojvodine Kranjske* (1689), kaže kot izstopajoč dosežek. Pod pesem je podpisan **Jožef Zizenčeli** – psevdonim, pod katerim se najverjetneje skriva Franz Siezenheim (1658–1714), ljubljanski jezuitski pridigar in profesor poetike. Panegirik Valvasorju poveljuje žlahtnega nosilca uglednih titul in izdajo knjige, ki bo slavo dotlej v temo zavite domovine ponesla po vsem svetu (zaključni verzi):

- (3) O srečna krajnska zemla,
 katera tuliko hvale perjemla
 od sojih senóv [sinov], ktere je zrodíla
 inu tako visoku večíla! [učila]
 Srečna mate s takim sadú,
 kir je perneslo tvoje telu!
 Bukve, tedaj pojte,
 na vsem svetu stojte!
 Po vseh deželah letite
 inu mojo čast donesite! (Gspan 1978: 109.)

Po protestantskem poskusu z (meličnim) silabizmom se v tej pesmi – sicer nedosledno – uveljavi zaporedno rimani štirinaglasni verz (tip *toničnega* verza s štirimi naglasi in nedoločnim številu nenaglašanih zlogov). Posebej velja opozoriti tudi na odsotnost indicev, da gre za péti verz – moremo torej predpostaviti, da gre za prvo *tiskano* slovensko pesem, namenjeno *tihemu branju*.

Slika 1: Začetek Zizenčelijevga *Častitnega voščenja* v prvi knjigi Valvasorjeve *Die Ehre dess Hertzogthums Crain* (1689), str. XXV; ob prvi slovenski tiskani pesmi je vzporedno objavljena tudi latinska različica, brez katere bi bila pesem zamišljeni mednarodni publiki nerazumljiva.

¹¹ Večinoma so literarni zgodovinarji *Zaštitno vošejne* razumeli in prečrkovali kot *Zaščitno voščenje*, a tu sprejemam tezo Silva Torkarja, da gre najbrž za napako stavca in je treba pridevnik razumeti kot »častitno«, torej slavilno (Torkar 2016: 71–72).

Medtem ko se tradicija tiskanja posvetnih pesmi ni kontinuirano nadaljevala še slabo stoletje, se je v prvi polovici 18. stoletja pomembno razvila katoliška duhovna poezija. **Frančišek Mihael Paglovec** (1769–1759), vikar v Šmartnem v Tuhinju, je leta 1733 za tisk pripravil rokopisno pesmarico *Cantilenae variae*, 47 slovenskih pesmi z notami ali napotki glede melodije, spretno ubesedenih v lepi gorenjščini. Med njimi je tudi *Druga pesem o ničevosti tega sveta*, oblikovana kot niz dialogov zgodovinskih osebnosti z grško boginjo pravice Astrejo: kot njeni sogovorniki nastopijo Epikur, Aleksander Veliki, Orfej, Cicero, Krez, Galen, Platon in Aristotel – izkaže pa se, da njihovi (posvetni) dosežki v (krščanskih) nebesih nimajo prave teže. Za ilustracijo naj služi dvogovor med Astrejo in renesančnim humanistom in državnikom Machiavellijem:

(4) *Machiavelus*

Povsod, kir sem hodil v gosposkih gradeh,
vsih sem bil povišan nu hvalen ričeh,
nebu mene, ménem [menim], iz svojo družbó
od večniga trona [prestola] zavrglu ne bo.

Astraea

Veliku štemánje [ugled], gosposke službé
majhinu plačilu v nebesih dobé,
za krúlove, bovine, za uboge je prov,
za lačne, za žéne [zejne] izvoleni stov. (Gspan 1978: 118.)

Ne bi smeli pozabiti, da je Paglovčeva pesem še vedno namenjena petju (naznačena je melodija, po kateri naj se poje) in da je sporočilo nabožno. Toda v njej se značilno uveljavlja težnja po *silabotonizmu*: verz je katalektični amfibraški enajsterec s cezuro za 6. zlogom, členjen na štirivrstične kitice z zaporedno moško rimo (Amf 11 AABB); vse to pa so poteze, ki kažejo v nadaljnji razvoj slovenske (posvetne) poezije.

Iz 18. stoletja imamo ohranjenih tudi nekoliko več rokopisnih primerov posvetne verzifikacije. *Ena lepa pejsam ad eniga pejaniga moža inu žene* in *Jest vboga revna sruta* iz **Slatenskega urbarja** za 1715/1716 kažeta literarno izobraženega verzifikatorja – verjetno oskrbnika dolenjske graščine Slatna Franca Jožefa Jankoviča –, ki obvlada nizki baročni slog, začinjen z gostilniško grobstvo in humorjem. Povsem posvetni sta tudi *Pejsom zuper sovražniko na tim hudobnim svito* in *Pejsom* v **Leškem rokopisu**, datirani 1758/1761. V Prekmurju se je medtem nadaljevala protestantska tradicija: **Štefan Küzmič** je v katekizmu *Vöre krščanske kratki navuk* (1754) natisnil tudi 19 pretežno nabožnih pesmi, predelanih po nemških predlogah, spet s predpisanimi melodijami; njihova vsebina se tu in tam bliža posvetni reflektivnosti (npr. v pesmi *Zdaj počivajo lidje*). Ohranila se je tudi priložnostna *Slovenska pesem* (1774) **David**a **Novaka**, dijaka evangeličanskega liceja v Bratislavi, pisana v štirivrstičnicah iz silabičnih *panonskih dvanajstercev* s cezuro za šestim zlogom in zaporednimi ženskimi rimami (aaaa), ki je po vsebini docela posvetna in očitno namenjena recitaciji (1. kitica):

- (5) Poslūnte da esi [*poslušajte sem*] prosim vás gospoda
 ka bom vám jas pravo od toga naróda,
 šteri v zimi v hiži pr peči se gloda,
 ár ga mras mentūje [*rešuje*] od vsakoga hoda [*hoje*]. (Gspan 1978: 149.)

Na videz skromna bera slovenske posvetne poezije pred razsvetljenstvom vsekakor kaže, da je treba pri razlagi upoštevati kontinuiteto razvoja in povezanost različnih vej verzificiranja v slovenščini – zlasti anonimne ljudske tradicije, posvetne in nabožne, iz katere so se postopoma prikazovala imena posameznih pesmarjev; a seveda tudi umetni nabožni pesmi, tako protestantski kot katoliški. V tem dinamičnem procesu se je slovenska verzifikacija v glavnem že utrdila po silabotoničnih načelih. Toda vzpostavitev moderne posvetne poezije je kljub temu terjala zavesten in hoten preskok; kot bomo videli že pri Devu, je bila motivacija zanj rastoča deželna (in vse bolj tudi nacionalna) zavest, želja po *prerodu* domačega jezika, literature in kulture, v kateri lahko že slutimo obrise splošne paradigme evropskega *kulturnega nacionalizma*.¹² Za takšen preskok je bilo nujno tudi aktivno vzorovanje pri drugojezičnih verzifikacijskih tradicijah, ki je slovenskemu pesništvu omogočilo razvoj ustrezne repertoarne širine. Takšno vzorovanje je bilo toliko bolj naravno, ker so na današnjem slovenskem ozemlju soobstajale vzporedne literarne tradicije v različnih jezikih, slovenski verzifikatorji pa so bili praviloma večjezični in so se pogosto že v procesu izobraževanja urili v verzifikaciji (latinski, pa tudi nemški in italijanski); to znanje so lahko prenašali tudi v domači jezik.¹³

Pohlinov prerodni krožek, *Pisanice* in Anton Feliks Dev, prvi slovenski pesnik

Kontinuiran razvoj branju namenjenega umetnega posvetnega pesništva v slovenščini se začena v obdobju razsvetljenstva, v prerodnem krožku ljubljanskega meniha iz reda bosonogih avguštincev **Marka Pohlina** (1735–1801). Pohlin je v svoji *Kranjski gramatiki* (1768) predvidel vsestransko kultiviranje slovenščine – tudi na pesniškem področju – zato je vanjo vključil razdelek o metriki in poetiki, ki vsebuje prva slovenskim pesnikom namenjena pravila o verzih, kiticah, rimah, pesniških svoboščinah in ukrasih. Pohlin je sicer v duhu časa izhajal iz klasične kvantitativne metrike, pri čemer je dolžino že izenačeval z besednim naglasom. Toda opozoril je tudi na možnost silabičnega verza ter na silabotonično izmenjavanje naglašanih in nenaglašanih zlogov; načela pa ni skušal normirati, temveč je izbiro nedogmatično prepustil pesnikom.¹⁴

¹² Več o tem npr. Leerssen 2006, Dovič 2013.

¹³ Zlasti novolatinsko pesnjenje je sodilo v klasični nabor veččin izobraženca. Prvi poskus prenosa kvantitativnih elegičnih distihov v slovenski verz najdemo v katekizmu Janeza Čandka (1615).

¹⁴ Več o tem gl. v Gspan 1956: 358; Pogačnik 1969: 140; Pretnar 1997: 26.

Slika 2: Začetek poglavja o pesništvu v Pohlmannovi *Krajski grammatiki* (1768). Pohlmann v njej uporablja za poezijo izraz »Thonsprechung« (in slovensko ustreznico »spevovoznost« (1768: 176)), v popravljeni izdaji iz 1783 pa govori tudi o »kraienerische Dichtkunst« in »Poesie« (1768: 220). Vir: dLib.

V samostanu ljubljanskih diskalceatov so dobro desetletje pozneje vzniknile *Pisanice*, zasnovane po zgledu sočasnih nemških almanahov, ki so v treh letnikih predstavile izdelke različnih pesnikov: poleg Pohlmana in mladega gimnazijca Valentina Vodnika (o njem več pozneje) so sodelovali še študent bogoslovja **Janez Mihelič** (1750–1792), gimnazijec **Jožef Zakotnik** (1755–1793) in profesor **Martin Naglič** (1748–1795). Toda spiritus agens in vodilni avtor pisaniškega almanaha je bil brez dvoma Pohlmannov tovariš, samostanski lektor **Anton Feliks Dev** (1732–1786). Za razliko od kolegov, ki so se večinoma skušali ravnati po antičnih kvantitativnih načelih, kot jih je za slovenščino priredil Pohlmann, je Dev dal prednost baročno klasicističnemu aleksandrincu (po sočasnem nemškem zgledu) in tako v praksi dosledno uveljavil silabotonično načelo.

Prvi slovenski posvetni pesnik, ki se sicer pod svoje izdelke še ni dosledno podpisoval, je svoje delo že utemeljil v jasno artikuliranih prerodnih ciljih, kot npr. v pesmi *Krajska dužela želi tudi svoj dikcionarjum imeti*. Pesem je spisana

v za Deva značilnih *elegičnih alexandrincih* (J13/12 aBaB)¹⁵ s cezuro po šestem zlogu, ki so veljali za silabotonični nadomestek elegičnih distihov; pesnik jih niza v prestopno rimane verzne sekvence (ne gre za kitice, saj besedilo ni grafično členjeno). Subjekt govora je – podobno kot pri Zizenčeliju – dežela, ki skuša prebuditi svoje izobrazence, pri čemer Dev verjetno meri zlasti na člane tedaj obnovljene *Akademije operosorum*. Nagovarja jih z »lubički teh modric« ter jim kliče: »en besedniše vi mi marnu skup zložite!« in »to pravopisnost brž med sabo vi sklenite« – seveda v želji po enakovredni uveljavitvi slovenščine:

- (6) /.../ Vam je moj jezik znan, znane njega lestnuste,
 znanu bogastvu tud njegovih besedi,
 znan njega glas, znane so vam njega skrivnuste,
 znanu, de njemu cel beračit treba ni.
 Skažite, de on neč po ptujem na zdihuje,
 de Nemc krivičnu ga z enga tatu dolži
 ter da navrednu on se njemu posmehuje,
 ke z enga revneka nasramnu ga drži. /.../ (Legiša 1977: 31.)¹⁶

Programske narave je tudi *Spevorečnost na krajske spevorečnike* (1780), spisana v umetelnih kiticah v trizložni meri z neobičajno bogatim (tudi notranjim) rimanjem. Dev v njej neposredno poziva pesniške kolege, ki so ga pustili na cedilu – drugi zvezek *Pisanic* je njegova samostojna zbirka bržkone postal le po sili razmer – naj vendarle pišejo poezijo in jo tudi objavljajo (1. kitica):

- (7) Domači kovači,
 sèm brž vsi skup!
 Vse svoje orodje
 znosimo na kup,
 na kup, na kup! (Legiša 1977: 115.)

Programske smernice za razvoj slovenske posvetne umetnosti Dev podaja zlasti v dveh alegoričnih vložnicah, posvečenih kranjskim *Modricam* – muzam. Te so v njegovem času še v klavnem stanju – in sicer zato, ker nevoščljive laške (italijanske) muze predolgo zadržujejo pri sebi njihovega navdihovalca Belina (Apolona). V pesmi *Krajskeh modric žalovanje ...* (1780) se domače muze takole duhovito pritožijo nad lastno impotenco:

- (8) /.../ In če smo včasih lih pišale [*piščali*] v roke vzele,
 če smo na citrah lih strune včasih napele,
 o, koku pust je bil takrat obojeh glas!
 Tice motile smo, motile tice nas.
 Vse, kar piskále smo, je le strašnu tulilu,
 vse, kar me godle smo, je zuprnu cvililu /.../. (Legiša 1977: 55.)

¹⁵ Za verzne in kitične strukture uporabljam naslednje krajšave: J[amb]/T[rohej]/Amf[ibrah]/D[aktil]; številka označuje številko zlogov; A/B označuje moško rimo, a/b žensko. »J13/12 aBaB« torej pomeni štirivrstičnico, v kateri se izmenjujejo 13- in 12-zložni jambski verzi; pri prvih je rima ženska, pri drugih moška.

¹⁶ Transkripcije pisaniške poezije se precej razlikujejo; tu jih navajam po Legiševi vzporedni izdaji.

Zgodba se razplete v naslednji pesmi, *Vesele krajske modric na prihod njih Belina* (1780). Prvi del je posrečen opis spomladanskega prebujanja narave; sledi zmagoslavni prihod Belina, ki kranjske modrice spravi v ekstazo: želijo ga objeti, »kušnit mu roke«, obliva jih prej neznana »sladkust«, »sladke ogn« jim topi srce; »en nov plemén se vname v trpečih prsah, vse srce, vse, vse gori.« Erotično podobje je seveda podrejeno prerodni ideji:

- (9) /.../ O lube nas, Belin! Goreče me lubile
te vselej bodemo. Ovide in Virgile
me bomo dale ti. Us *[ves]* Krajnc bode vesel
cel v kratkem, o Belin, tvojo lubezen pejl.
Z njim vsa Lublana bo čast, hvalo tebi pejla,
de zlate čase je skus te ona prejela. /.../ (Legiša 1977: 65.)

Pesmi o muzah, ki sta spisani v sekvencah zaporedno rimanih *junaških aleksandrincev* (J13 aabb) s cezuro po šestem zlogu (ta verz je veljal za silabotonični nadomestek epskega heksametra), vsebinsko zaokroži prvi slovenski operni libreto *Belin*, še en pomemben pisaniški dosežek – vanj je Dev vpletel pestro paletu verzni in kitičnih oblik, značilnih večinoma za péto pesem.¹⁷

Če je prevladujoči slogovni značaj Devove poezije mogoče opisati kot baročni, najdemo v njegovem opusu tudi intimnejše prvine, ki vsaj od daleč kažejo v smer predromantike. Takšna je denimo *Pesm na enega domačega bolteka* (1780), v kateri bolehnih menih izpoveduje navezanost na ptička kalina, ki mu dela družbo v celici; pa tudi pesem *Jetnik* (ostala je v rokopisu kot gradivo za neuresničeno nadaljevanje *Pisanic*), ki jo lahko beremo kot šegavo ironizacijo meniške samote. Osebno doživetje – v tem primeru srečanje pesnika s slovito Bürgerjevo balado *Lenora* – je izhodišče tudi za pesem *Občutenje tega serca nad pesmejo od Lenore* (1781), ki jo Dev v kiticah iz prestopno rimanih jambskih šestercev (J6 ABAB) takole sklene s (pretirano) samokritičnim malodušjem:

- (10) Al oh, kar grize me
še več, oh, jest spoznam,
je tu, je tu, de je
me mojga petja sram. (Legiša 1977: 187.)

Čeprav menih, zaobljubljen celibatu, se Dev dotakne ljubezenske tematike: v pesmi *Amint na oči svoje Elmire* (1781; podpisana B. E., kar beremo kot »bosonogi eremit«), oblikovani v umetelni trohejski osemvrstičnici (T8/7 AbCCbAb), vnovič nastopijo podobe ognja in vnemanja srca; ljubimec v obliki vložnice ogovarja oči ljubljene (Elmire), naj skrivajo svoje »žarje«, sicer se utegne vneti in zgoreti. Na koncu se vendarle vda čutnim čarom ljubljenih oči: ta naj mu ne nehajo sijati in ga greti, še več:

¹⁷ Več gl. Koruza 1993: 103–161, Bjelčevič 2000: 320–324, Svetina 2007: 41–44.

- (11) Miglej vaš bod le povele
 meni svetu in samu;
 po tem očem vse urovnati:
 lejtat, plavat, stat ležati
 koker njemu bo lubu.
 Sam on, sam on bo vesele
 mojga srca le samu. (Legiša 1977: 261.)

Naposled se velja ozreti na še en vidik Devove poezije, ki sodobnega bralca nekoliko bega – in sicer ognjevito podporo monarhičnim vojaškim prizadevanjem.¹⁸ Takšna je že prva pesem v *Pisanicah*, Devova *Lubezen Jožefa II rimskega cesarja pruti svojemu bližnjemu* (1779), spisana v junaških aleksandrincih. V njej bralec izve, da bo tistega, ki se na bojišču junaško izpostavlja »krivemu jeklu« in »svinčeni smrti«, prišel v sili obvezat kar sam cesar (zaključno četverostišje):

- (12) Stoj, Krajnc! Na skrivaj se po hribeh in dolinah.
 Človk bodi! Bodi moš! Ne v strahu pr zverinah.
 Bodi junak! Če ti na boš pred rano bejžal,
 bo JOŽEF tebi njo častitu sam zavezal. (Legiša 1977: 13.)

V *Pogovoru med Špelo in Meto* (1780), kjer »spevorečnik« – tokrat v elegičnih aleksandrincih – ravno tako agitira proti skrivanju fantov pred vojaščino, je dinastična propaganda omiljena z ljudskim tonom in humorjem. Pesem se po seriji zabavnih replik deklet, ki kanita kar sami v boj namesto strahopetnih fantov, takole konča s pesnikovim neposrednim didaktičnim nagovorom:

- (13) O fantji, vas ni sram še zmirej zajci biti!
 Glejte, kaj Meta, kaj te šibke dvice stré!
 Kje [tja] v jame je njih sram se po tatinsku skriti;
 za babe vas jest – njih držim jest za možé. (Legiša 1977: 159.)

Tovrstni aktivizem prvega slovenskega pesnika danes lahko deluje odbijajoče in je bržkone prispeval k presenetljivo nizkemu ugledu *Pisanic* v slovenski kulturni zgodovini, ki so ga le deloma korigirale poglobljene raziskave Jožeta Koruze. Negativni odnos očetov slovenistike je kulminiral v pogubni oceni Ivana Prijatelja, ki je to »klečeplazno meniško poezijo« razumel le kot »kuriozne rezbarije in besedne igrače zapečnjakov iz samostanskih celic«, v katerih se šopiri »neokusna banalnost« (1935: 34). Toda v kontekstu Devove dobe je taka ocena nesmiselna in nepravilna, zlasti če jo premislimo v luči dejstva, da je bil tiskani almanah slovenske posvetne poezije skrajno zahteven podvig, ki ga je poleg finančnih problemov (pomisliti velja, da za četrti zvezek ni bilo več mecena) ogrožala tudi cenzura.

S takšnega razgledišča ni samo lažje razumeti panegirika cesarju na začetku *Pisanic*, temveč je sploh treba priznati, da predstavlja z vidika slovenskega preroda ta almanah

¹⁸ Krepitev vojske je poleg ustvarjanja učinkovite državne uprave že med vladavino Marije Terezije postala ena izmed prioritet monarhije (prim. Judson 2018: 19–21).

resnično epohalen dosežek: pisničarji (in zlasti Dev) so vzpostavili in kultivirali slovenski posvetni *bralni* verz, obogatili zvočno izraznost pesniškega jezika, ki so ga uspešno preskusili ob raznolikih in zapletenih oblikah, ter v praksi uveljavili slovenščini primerno prozodično načelo, *silabotonizem*. Njihova zapuščina v trajni obliki tiskanega almanaha je omogočila, da so se nanjo lahko opirali in sklicevali nadaljevalci (npr. čbeličarji).

Še danes pa ni povsem jasno, kdo je bil skrivnostni mecen, ki je ta epohalni dosežek omogočil – verjetno bo treba sprejeti previdno domnevo Gspana in Koruze, da je bil to lahko edinole baron Žiga Zois.

Razsvetljsko omizje na ljubljanskem Bregu: Japelj, Linhart in Zois

V približno istem času, ko so v krogu diskalceatov nastajale *Pisanice*, se je v Ljubljani vzpostavilo še eno preroditeljsko omizje – Zoisov krog, katerega člani so se ravno tako ubadali z zamisljivo slovenske posvete poezije. Razlogi, da gibanji nista tesneje sodelovali, niso docela pojasnjeni. Malo verjetno se zdi, da je šlo za razsvetljsko averzijo do meništva; bolj verjetno je šlo za nenaklonjenost Pohlinovim jezikoslovnim nazorom, svetovnonazorske razlike ali celo osebne zamere med prvakoma obeh krožkov.¹⁹

Med člani Zoisovega breškega omizja je bil ugledni janzenistični duhovnik in prevajalec **Jurij Japelj** (1744–1807), ki se je obrobno, a indikativno ukvarjal tudi s posveto poezijo. V tisku je objavil le eno posveto pesem – in sicer v goriškem zborniku *Raccolta di composizioni ...* (1779) – torej v istem letu, kot so izšle prve *Pisanice*.²⁰ Kot pri Zizenčeliju gre za panegirik, tokrat grofu in diplomatu Janezu Filipu Kobencu, spisana v kitično nečlenjenem anakreontskem verzu (jambski sedmerek), ki se sklone takole:

- (14) Če ga še zdaj ne znate:
Kobencl je z imenam,
 njegove žlahte snaga,
 očetovu vesêle
 in slava Krajske zemle. (Gspan 1978: 224.)

Ohranjeni so tudi trije rokopisni primerki Japljeve posvete verzifikacije, v katerih se cenjeni prevajalec *Svetega pisma* izkaže kot nadarjen in navihani pesnik. *Oda na god ene mlade gospodične* je pisana v lepo tekočih silabotoničnih zaporedno rimanih trohejskih štirivrstičnicah (T8/7 aaBB), varianti *romarske kitice*, ki je bila pogosta tako v ljudski kot v nabozni pesmi. Pesnik slavljenci Magdaleni pregnano

¹⁹ Več o Zoisovem krogu gl. v Vidmar 2010.

²⁰ Isti zbornik vsebuje še eno slovensko pesniško hvalnico Cobenzlu – v umetelnih nerimanih sapfiških kiticah jo je spisal vipavski župnik Andrej Jožef Lavrin (1743–1808).

vošči srečno ljubezensko življenje: njen izbranec mora »vse po njih glavci strit« in ji celo omogočiti drugega ljubimca (6.–8. kitica):

(15) Če njih eden lubit neče,
naj on sam po družga teče,
naj jih samo brž pusti,
kadar kdo per njih tečí.

Naj od žene dobro misli,
de b lih švogre [*svake*] imel v čisli
in če nosi on roge,
naj to drugim ne pove.

Če dobodo otročiče,
al fantičke al deklíče,
naj mu bodo vsi lubí,
kakor de b njegov bili. (Gspan 1978: 225–226.)

V pesmi *Kaku se na Krajskim prosu mane* Japelj brez moraliziranja šegavo opisuje kmečki običaj, pri katerem se sprošča obilica erotične energije med fanti in dekleti; vložnica *Otročja postela na kmetih* pa v tekočih romarskih štirivrstičnicah (T8/7 aBaB) prinaša zaskrbljene pritožbe kmeta, ki se sooča s prihodom novega družinskega člana (1.–2. kitica):

(16) Ta deveti mesec teče,
kar sim se oženil jest,
ena nova skrb me peče,
žena hoče se razlest.

Ona je vže meni rekla,
de je babco čas najet,
de se bode skoraj ulegla,
zdaj bom mogel dnarce štet. (Gspan 1978: 228.)

Pesem s pretiravanji in drastičnimi izrazi deluje izrazito humorno; humor in erotika pa zaznamujeta tudi Japljev prevodni korpus (Hagedorn, Pope), ki je ravno tako ostal neobjavljen.²¹

Ena ključnih osebnosti Zoisove prerodne družčine je bil **Anton Tomaž Linhart** (1765–1795), ki je pesniško kariero začel z nemško zbirko *Blumen aus Krain* (1781), v kateri najdemo tudi ljubezensko liriko.²² Po obratu v slovenski preporod, h kateremu naj bi ga odločilno spodbudil Zois, se je ukvarjal tudi s slovenskimi verzi, a ne z izvorno liriko; pač pa je svoj talent za verzifikacijo izkazal v komedijah *Županova Micka* (1789) in *Matiček se ženi* (1790). Ohranila se je tudi tiskana

²¹ Objava v Svetina 2006: 40–47.

²² Npr. pesem *An Liebchen (Ljubici)*; tej in še eni je Linhart celo dodal uglasbitev, ki bi utegnila biti avtorska (prim. Linhart 1950: 219–223, 506–507).

priložnostna pesmica *Fantji, en lep cvet je ta*,²³ nedavno pa je prišel na dan njegov tiskani nemški prevod priljubljene Paisiellove opere *La frascata* iz leta 1782, v katerega je vstavil tudi slovenski prevod ene izmed arij (*Amor non so che sia*), najzgodnejši tovrstni tisk (1. kitica):

(17) Na vem, če je kej fletno,
za lubo zdihuvat,
al jokat se perjetno,
jen sladko žaluvat. /.../ (Cigoj Krstulović 2016: 493, prečrkovanje MD.)

S prevajanjem arij se je uspešno ukvarjal tudi baron **Žiga Zois** (1747–1819), ki je na ta način slovenščino uveljavljal v prestižnem umetnostnem žanru – operi. Manj znano pa je, da je izvorno pesništvo gojil tudi sam mecen in organizator slovenskih preroditeljev, kozmopolitski erudit, ki ga je literarna zgodovina večinoma obravnavala le kot mentorja mlademu Vodniku.

Že kratek pogled na Zoisove maloštevilne pesniške rokopise – najboljši so v javnost prišli šele konec šestdesetih let prejšnjega stoletja – kaže, da je bil izredno talentiran. O tem pričata Zoisova prepesnitev Castijeve *Mačke* v sekstinah in še zlasti *Efeška vdova* po Petronijevem *Satirikonu*, nastala verjetno med 1806 in 1808, ki prinaša samosvojo in humorno predelavo žgečkljive antične snovi (1. kitica):

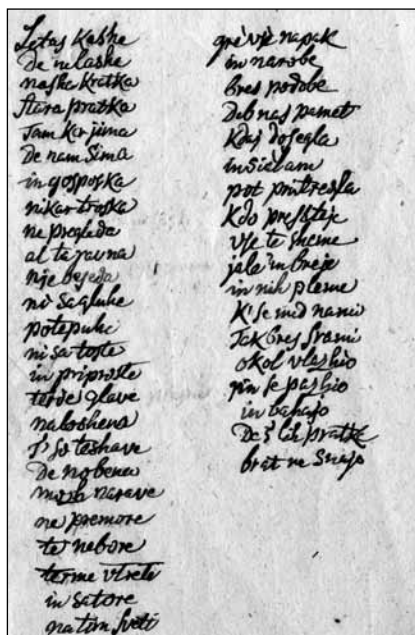
(18) Nekdaj je bila na ájdovski dežêli
Tak pridna žena, de moža štímála [*ljubila/spoštovala*]
In držala se ga ko smola jéli
Do zadne vére, de ga smrt pobrala.
K' so ga iz híše ven nesli in bíle [*pogrebne pesmi*] peli,
Segla po nož', de b' si srcé preklala;
Al zmislila, de b' blo premal trpeti:
Zalúbo [*zaobljubo*] strí od lakote vumréti. (Gspan 1969: 150.)

V formalnem pogledu je pesem presenetljivo dodelana: njeno jedro so lepo grajene oktave (stance), osemvrstične kitice iz enajstercev (endekasilabov) italijanskega (silabičnega) tipa z žensko rimo (abababcc). Zois je torej prvi pokazal na možnost z gledovanja slovenske poezije po italijanski, pri čemer je njen značilni endekasilabo prevzel v izvorni, sproščeni silabični obliki (medtem ko je Prešeren pozneje po nemškem vzorcu uveljavil rigidnejšo silabotonično adaptacijo). Pesem je izrazno okretna, slikovita in za razliko od nekaterih zgodnjih Zoisovih (npr. *Letas kaže*) vseskozi razumljiva; vanjo so učinkovito integrirana ljudska rekla ter številni tropi in figure. Njena največja odlika je komika, ki prerašča v obešenjaško grotesko in mestoma presega prozno predlogo.²⁴

²³ Prim. Linhart 1950: 327, 575.

²⁴ Gspan meni, da gre za eno najboljših »verzifikacij, kolikor jih do danes poznamo iz dobe našega razsvetljenskega klasicizma« (1969: 173); Svetina poudari tudi premišljeno kompozicijo v zlitem rezu (2007: 60).

Imeniten vtis, ki ga pušča pesnitev, vnovič napotuje k vprašanju o »prvem kranjskem pesniku«. Kot razkrivajo Zoisova mentorska pisma Vodniku, se je baron zavedal svoje superiornosti: bil je pač precej bolj razgledan po evropskih literaturah in literarni teoriji, zato je bil zmožen kritično reflektirati dileme nastajajoče slovenske literature (npr. vprašanje slovenščini ustreznega verzifikacijskega sistema).²⁵ Njegova vizija je v tem pogledu predhodnica Čopovega programa dviga slovenske literature na »evropsko raven« s pomočjo apropiacije elitnih italijanskih form (endekasilabo, sekstina, oktava). Toda očitno je strateg slovenskega preporeda pesnil predvsem za zabavo in svoje poezije ni nameraval objaviti, funkcijo pesnika-preroditelja pa je namenoma prepustil Vodniku.

Slika 3: Zoisov rokopis pesmi *Letas kaže*, nastale okrog leta 1794, ki smeši konservativne nasprotnike pratik. Vir: NUK.

Izpod Zoisovega peresa so se ohranile še satirična prerodna pesem *Letas kaže*, ki smeši konservativne nasprotnike izdajanja pratik, poslovenjeni operni ariji in prevod že omenjene Bürgerjeve *Lenore*, ki mu je pozneje sledil Prešeren; spogledoval pa se je tudi z bolj humornim, ljudskim tipom verzifikacije. Ponazarja ga pesem *Hej Mina* (znana tudi kot *Planšar*), hudomušen vasovalčev nagovor dekletu (Amf 6/5 aBaB), ki naj bi nastal okrog 1795 in se konča s kitico:

- (19) Le bodi vesela,
pozabim te rad,
strupeno te dela,
k' je pičil te gad. (Gspan 1978: 300–301.)

²⁵ Prim. Bjelčević 1997; Dovič 2007: 63–65, 88–89.

Ta tip šaljive verzifikacije se opira na ljudske viže, ki so jih ravno tedaj začeli zbirati v Zoisovem omizju. Zbirka, ki naj bi obsegala 112 enot in je vsebovala tudi erotične pesmi, se je žal večinoma izgubila, a je najdba v zapuščini Josefa Dobrovskega leta 1962 omogočila njeno delno rekonstrukcijo. V njej so bile tudi presenetljivo eksplicitne štirivrstičnice, npr. tale:

(20) Dan beli razpočil,
petelin zapél,
od lubce poskočil,
pa hlače zapél. (Berkopec 1962: 260.)

Omenjene pesmi, večinoma pisane v trizložnem merilu *alpske poskočnice*, dotlej niso bile natisnjene; čeprav temeljijo na ljudskih motivih, gre najbrž za izvirne ubeseditve katerega izmed članov Zoisovega omizja (Berkopec 1962: 263). Vprašanja o avtorstvu ni mogoče razrešiti, kar pa ne preseneča – ti verzifikatorji namreč svojega početja (še) niso razumeli v smislu modernega, izvirnega avtorstva. Njihova strast do radoživih, humornih in erotičnih vsebin, primernih kvečjemu za ekskluzivno moško družbo razsvetljenega salona, pa je tako ali tako ostala v strogo zasebni domeni.

Vodnik, »der Krainer erster Poët«

Zois je seveda imel predstavo o tem, kakšen naj bo »prvi kranjski pesnik« (Zois 1973: 29) za javno rabo: utelesil jo je **Valentin Vodnik** (1758–1819). Ta sintagma iz Zoisovega pisma 25. junija 1794 je pomembno zaznamovala razumevanje in vrednotenje pesništva mladega duhovnika, ki je debitiral v Devovih *Pisanicah* in si je baronovo laskavo oceno prislužil zlasti s pesmijo *Zadovolne Kraync* (1781). Značajška vložnica, spisana v amfibraških štirivrstičnicah z zaporedno rimo (Amf 12/11 aaBB), se začinja z jedrnato geografsko samoumestitvijo lirskega subjekta – klenega kranjskega kmeta:

(21) Men' sonce iz straže Hrovske gor' pride,
In' na Korathanu za hribe zajide,
Iz Burjo me štajerc po zimi hlady,
Iz Jugam mi Lah po lejt čelu puty [*čelo poti*]. (Vodnik 1988: 12.)²⁶

Mladi Vodnik, ki se je v *Pisanicah* preskusil tudi v kvantitativni verzifikaciji, je tu izkazal izrazit talent za pesnjenje v ljudskem tonu, v poznejših predelavah pa je pesem še bolj prilagodil duhu Zoisove utilitarne doktrine.²⁷ Še ena uspela Vodnikova pisaniška pesem je *Klek* (1781), ki se začne s slikovitim opisom:

(22) Kader noč se s' černem krylam
Na us volne svejt sprosty:
Mejsc sê z' blêdem oblačilam

²⁶ Vodnikove pesmi objavljam po izdaji v *Zbranth delih*.

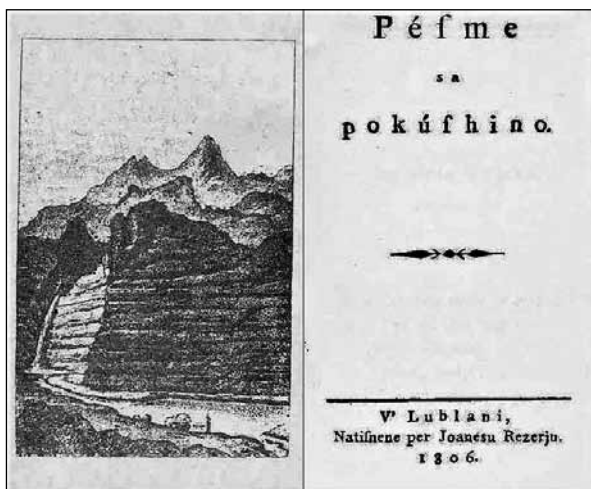
²⁷ Prim. Vodnik 1988: 28–29. Končna verzija ni nujno tudi boljša, prim. Koruza 1993: 254–255.

Čez plav firmament [*nebo*] spusty;
 Takrat večsam dan je frêk [*povelje*]:
 De imajo jit na klêk. (Vodnik 1988: 13.)

Pogačnik pesem šteje za »folklorno balado« (1995: 125); v njej Vodnik v umetelnih trohejskih šestvrstičnicah (T8/7 aBaBCC) večje podaja mrakobno vzdušje čarovniškega shoda na Kleku, v sklepu pa s šaljivim preobratom razkrije razsvetljenko skepso do vraževerja.

Vodnik se je v vlogi ljudskega pesnika pod Zoisovim vplivom preskušal ob izdajanju pratik in *Ljubljanskih novic*, pomembno pa je prispeval tudi kot prevajalec.²⁸ Leta 1806 je najboljše izvirne pesmi zbral v zbirko *Pesme za pokušino*. V njej je izšla tudi priljubljena *Pésma na moje rojake*,²⁹ spisana v značilnem trizložnem merilu *alpske poskočnice* – gre za pesem, zaradi katere je Vodnik nemara postal prvi slovenski umetnik, ki je po smrti doživel komemorativni kult (1. kitica):

(23) Krajnc! toja zémła je zdráva,
 Za pridne njé léga najpráva,
 Polje, vinograd,
 Góra, morjé,
 Rúda, kupčía,
 Tebe redé. (Vodnik 1988: 49.)

Slika 4: Vodnikove *Pesme za pokušino*, 1806, naslovnica in »podoba spredi«, ki nadomešča Vodnikov portret.

²⁸ Mdr. je prevedel priljubljeno *Pesem na cesarjev god* (»Bog obvari Cesar Fronca / Srečo, zdravje Bog mu dej!«).

²⁹ Prva varianta je izšla že v *Veliki pratiki* (1795); pozneje je bila pesem bolj znana kot *Dramilo*.

Z današnje perspektive pri Vodnikovi zbirki preseneča odsotnost avtorjevega imena – to se ne pojavi nikjer. Toliko bolj, če vemo, da je Vodnik po Zoisovem priporočilu umaknil svoj že izgotovljeni portret in ga nadomestil z Dorfmeistrovo podobo Savice in Triglava v ozadju (Kidrič 1938: 434–435). Prosto po Zoisu – ki je tudi tokrat edini mogel biti plačnik natasa – torej slovenskih umetnih pesmi ne pišejo posamezni umetniki z imenom in priimkom, temveč te nastajajo kar same od sebe, ali bolje, navdihuje jih gorska narava, kot v znani Vodnikovi enokitični napitnici *Na sebe*:

(24) Grem visoko pit Savico
Lepih pesmi hladni vir,
Mojstra pevcov na zdravico
Naj mi teče ta požir. (Vodnik 1988: 50.)

Ta in še ena pesem v zbirki – obe sta pisani v trohejskih štirivrstičnicah, t. i. *romarskih kiticah* (T8/7 aBaB), ki so poleg amfibrahov drugi najpogostejši verz pri Vodniku – se klicujeta na »podobo spredi«. Druga je *Veršac*, ena najbolj uspelih Vodnikovih pesmi, ki s panoramskim pogledom z veličastnih Julijskih Alp zajame (slovensko) domovino, v njeno jedro pa postavlja sublimno lepoto bohinske krajine s Triglavom in Sav(ic)o (1., 6. in 10., sklepna kitica):

(25) Na Veršacu doli sédi,
Neznan svét se teb odprè;
Glej med sivih pléš v' srédi
Zarod žlahtnih rôž cvetè.
/.../
Tukaj bistra Sava zvira
Mati pevske umnosti,
Jezér dvanajst kup nabira
šola zdrave treznosti.
/.../
Pod velikim tuki Bógam
Breztelesni bit želím,
Čiste sape sréd mej krógam
Menim de na neb' živím. (Vodnik 1988: 61–62.)

Medtem ko se z opisnim pesništvo narave Vodnik vsaj na videz približuje tedaj aktualni predromantiki,³⁰ zavzema v nacionalno-političnem smislu osrednje mesto njegova *Ilirija oživljena* (1811), idejno zapletena pesnitev v poskočnih amfibrahskih šestercih in petercih (Amf6/5 aBaB; gre za najpogostejšo kitično obliko pri Vodniku). V njenem središču je prarodna zamisel o dvigu (kranjsko-slovanskega) naroda pod blagovno znamko Ilirije, ki se sklene z napovedjo svetlejše prihodnosti:

³⁰ Sem sodijo tudi nekatere pesmi iz rokopisne zapuščine, npr. *Pomlad in Bohinska Bistrica* (prim. Pogačnik 1995: 172–173). V nasprotju s Pogačnikom, ki v tem tipu pesništva vidi bližanje predromantiki, Kos (1973) prepričljivo utemeljuje, da ostaja Vodnikovo doživljanje narave trdno zasidrano v razsvetljenstvu.

(26) Na Grecije čelu
 Korinto stoji,
 Ilirija v sercu
 Evrópe leži.

Korintu so rekli:
 Helensko okó;
 Ilirija perstan
 Evropini bo. (Vodnik 1988: 93–94.)

Vodniku, ki se je po koncu Ilirskih provinc (1809–1813) tudi zaradi te pesmi znašel v nemilosti habsburških oblastnikov, ni uspelo objaviti vseh pesmi. Najbolj znana izmed tistih, ki so ostale v rokopisu, je *Moj spominik*. V njej Vodnik tematizira pesniški poklic in zgodovinski spomin ter po Horacijevem vzoru zatrjuje, da ne rabi drugega spomenika kot pesmi. Nagrobni spomenik je Vodnik seveda vseeno dobil, še več, dve desetletji po smrti je ravno njegov naslednik France Prešeren dal nanj vklesati sklepno kitico te pesmi:

(27) Ne hčere ne sina
 po meni ne bó,
 dovolj je spomina:
 me pesmi pojó. (Vodnik 1988: 129.)

Vodnik resda ni bil »pervi« slovenski pesnik, tu so se staroslovenski veljaki motili. A vsekakor je (tudi po njihovi zaslugi) postal prvi, katerega poezija je odmevala med ljudmi in preživela svojega avtorja: vsaj nekaj desetletij, dokler ga ni proti koncu 19. stoletja zasenčil Prešeren, je bil Vodnik vodnik in nesporni prvak nastajajočega nacionalnega Parnasa. Pozneje je bil pogosto reduciran na ljudskega pesnika alpske poskočnice – a po krivici: v resnici je v svojem opusu preskusil dolgo vrsto form, njegov nekoliko prezrti prevodni opus pa izkazuje oblikovno širino in celo formalno mojstrstvo.³¹ Toda v izvirni poeziji se je podredil ciljem Zoisovega prerodnega programa, ki ni zasledoval elitističnih ciljev.

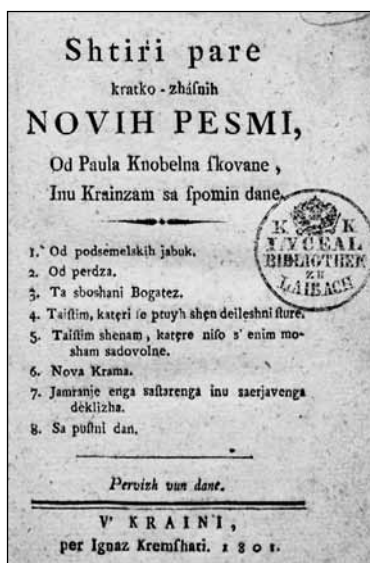
Ljudski pevci, šolmoštri, bukovníki: Knobl, Andreaš, Drabosnjak

Vodnikove slovite *Pesme* niso prva zbirka slovenske umetne poezije, natisnjena v samostojni knjigi. Tudi če zanemarimo Devov drugi zvezek *Pisanic*, je Vodnika namreč tu prehitel **Pavel Knobl** (1765–1830), ki je v Kranju izdal *Štiri pare kratkočasnih novih pesmi* (1801) in se pod njih tudi podpisal. Danes malo znani organist, učitelj in mežnar je v rokopisu zapustil cerkvene pesmi in skladbo *Missa Simplex*, v poeziji pa je odprl norčave in mestoma prostaške ventile. V prvi pesmi se je lotil hvalnice krompirju, ki je mnogim Kranjcem »čeva, trebuh rezširil«, ki se ga med zelje in repo stavi, da se »pršpara kruha«, in ki, »če je žitu, mesu dragu, / lakoto proč odžene« (Svetina 2006: 86–88). Svojevrstni (anti)klimaks je Knobl

³¹ Prim. Svetina 2007: 110–119; Koruza 1977: 26–28.

dosegel v groteskni odi *Od prdca*, kjer v uvodu svetuje, da kdor »za volo zdravja prdca zadržat ne sme, nej ga saj iz kašlanjem ali vsekvanjem sprejmi, da se ne bo šlišal« (Svetina 2006: 89); v tretjem osemvrstičnem »solu« pa takole poudari žensko rahločutnost:

- (28) Ženske se še en malu
sramujejo včas,
spušajo po malu,
po tihem, počas,
ga hočjo utajit,
ne morjo tu strit,
če uhu zajn ne zvej
pa nous kmal povej. (Svetina 2006: 90.)

Slika 5: Pavel Knobl, Štiri pare kratkočasnih novih pesmi, prva avtorska zbirka slovenske posvete poezije, 1801. Vir: dLib.

Ni presenetljivo, da je že Vodnik, za njim pa tudi literarna zgodovina, zavrnil Knoblovo poezijo, ki se naslanja na pozno gornjenemško baročno tradicijo, v njenem jedru pa slutimo burno karnevalesko kulturo srednjega veka.³²

Za razliko od Deva ali Vodnika, ki sta predstavljala vrhno plast izobraženstva, moremo Knobla prištevati med srednje izobražene ljudske pevce, t. i. *šolmoštre*, ki so običajno prihajali iz vrst učiteljev in organistov – poleg njega bi sem s Kranjske sodila še Matevž Kračman (1773–1853) in Andrej Kančnik (1775–1841), že prej

³² Na izvod Knoblove zbirke je z roko vpisal verze »Bukve jiz Krajna / Polne drekajna /.../« (Vodnik 1988: 113). Novejši zbornik o Knoblu gl. Čolić 2015.

pa denimo Filip Jakob Repež (1706–1773), ki je tri (nabožne) pesmarice celo natisnil. Poleg te plasti verzifikatorjev je zlasti na Koroškem že sredi 18. stoletja vzcvetela izredno zanimiva tradicija t. i. *bukovnikov* (iz »bukve« – knjige), kmečkih literatov – samoukov; med njimi so najbolj znani Andrej Šuster – Drabosnjak, Miha Andreaš in na Štajerskem Jurij Vodovnik (1791–1858).³³ **Miha Andreaš** (1762–1821), tkalec iz Št. Jakoba v Rožu, v rokopisni pesmi *Kaj je vojske krivo*, nastali ok. 1792 v razmeroma uglajenih silabotoničnih trohejskih štirivrstičnicah (T8/7 aaBB), našteva »nekatero uržohe [vzroke] / od te sedanje vojské« (začetek spopadov s Francozi); na koncu se zateka k Bogu, ki »nas vojske branil bo / s svojo mogočno rokó« (3.–5. kitica):

(29) Ker je slaba naša vera
upanje, ljubezen, umira,
ponižnost bolna leži,
čistost tudi zdrava ni.

Lakomnost, napuh, nečistost,
žrtje, nid [zavist] in nevošljivost;
kar pa narveč hudiga:
da se tiga svet štimá.

Hudobije in krivice
to so vojske ostre pšice,
nepokoršna pa narveč
je za nas en strašen meč. (Gspan 1978: 332.)

Najzanimivejša bukovniška figura je nedvomno koroški kmet **Andrej Šuster – Drabosnjak** (1768–1825), ljudski pesnik in pevec, ki je vedno govoril v »rajmih« (rimah). Drabosnjak je prirejal, pisal in tiskal različna besedila, med njimi so zlasti pomembna dramatska, ki so jih uprizarjali še več kot sto let po njegovi smrti. Okrog leta 1810 je natisnil tudi tri pesniške knjižice, dve od njih s posvetno vsebino (*Svovenji obace*, neke vrste verzificirani abecednik, in *Latanije od teh hudih žen*), obe nemara kar v lastni domači tiskarni. *Latanije* ob burlesknih litanijah, naperjenih zoper nekoristne žene,³⁴ ki na meji blasfemije parodirajo priljubljeni cerkveni žanr, prinašajo tudi *Eno novo pesem od napitah Bratrov*, zloženo iz okornih štirivrstičnic, v katerih se Drabosnjak (samo)ironično loteva pijanstva, gostiln, birtov in negotovanja žena (1. in 3. kitica):

(30) Taberne so an dober žvahten krej,
tam dobimo bratrov vsolej kej,
uštno [luštno] je vtaverni biti,
tam se dobi jesti noj piti.

³³ Več o bukovniški in ljudski tradiciji v razsvetljskem obdobju gl. Gspan 1978: 319–415; v izboru pesmi so poleg Knobla, Andreša in Drabosnjaka še nekatere anonimne ter dela Kračmana, Kančnika in Vodovnika.

³⁴ »Ta Latenija je k' zatače žane udruk dana katere nieč dora na diejo svojam možom« (Drabosnjak 1966: 7; prečrkovanje MD).

Jest bi otov vsam poveti
 al pjanc noče aneri [*nihče*] biti,
 tu je mena sama sram,
 kjer ga tudej rad srklam. (Gspan 1978: 340.)

En par s 'Korotane se kljub rahlemu nagnjenju k pijači ni zapil, ugonobila ga je njegova bukovniška strast: okrog 1820 je dočakal represivni poseg posvetne in cerkvene gosposke (zaplemba knjig in kazen), po katerem si prej razmeroma solidna kmetija ni več opomogla (prim. Reisp 1966: 8).

Bardi s Štajerske in Koroške: Volkmer, Modrinjak, Primic, Jarnik

Ljudski pevci, šolmoštri in bukovníki seveda niso puščali za seboj poezije s poudarjeno estetskimi kvalitetami, toda njihova dejavnost zgovorno priča o širini verzifikacije v slovenščini ob prelomu 18. v 19. stoletje.³⁵ Na omenjeno tradicijo se navezuje **Leopold Volkmer** (1741–1816) – v Gradcu izobraženi duhovnik – ki je kot kaplan služboval po štajerskih župnijah in med drugim pisal posvetne pesmi. V knjižici *Hvala kmetičkega stana in tobačje trave* (1807) je natisnil tudi *Pesem od kmetstva*. Priljubljena pesem, spisana že leta 1789 v tekočih osemvrstičnicah iz moško rimanih amfibraških enajstercev (Amf 11 AABCCDD), odraža pesnikov tradicionalistični, konservativni pogled na družbo (l. kitica):

(31) Vsi stani na sveti potrebni nam so,
 pred vsemi pa kmetstvo, gospodstvo, meštvo;
 gospodstvo nas viža [*vodi*], to kmetstvo redí,
 to meštvo nas stezo k nebesam viči [*učí*].
 Gospodstvo no meštvo jaz z misli pustim,
 le samo to kmetstvo posebno častim:
 podštenja je vreden tó kmetički stan,
 da se enmi kmeti prigliha Bog sam. (Gspan 1979: 225.)

Posmrtni izbor Volkmerjevega posvetnega pesništva, natisnjen leta 1836, kljub Prešernovi estetsko motivirani zavrnitvi ostaja vsaj pomemben dokument literarnega razvoja v regiji – toliko bolj zato, ker je Volkmer s svojim zgledom spodbudil vrsto mlajših. Med njimi je bil tudi **Štefan Modrinjak** (1774–1827), v Varaždinu, Zagrebu in Gradcu izobraženi duhovnik, ki je služboval po štajerskih župnijah in je bržkone najzanimivejši štajerski pesnik z začetka 19. stoletja. Modrinjak se kaže kot vsestransko tragična figura: zaznamujejo ga nemir, iskanje, težnja po svobodi, globoka nezadovoljnost ter nepremostljiv razkol med življenjem in duhovniškim stanom. Osebnostno doživljanje, nemirno hrepenenje, panteistično in ekstatično doživljanje narave v Modrinjakovi poeziji pesniku narekujejo nekoliko svobodnejšo

³⁵ Izjemen razmah slovenskega nabožnega in posvetnega pesništva na Štajerskem med leti 1758 in 1848 podrobno obravnava doktorska disertacija Nine Ditmajer (2020).

kompozicijo, kažejo pa tudi na morebiten zasuk v predromantiko.³⁶ Večino ohranjenih izvornih pesmi – njegov opus je po obsegu primerljiv z Vodnikovim – je Modrinjak napisal do leta 1813, po tem pa je pesnjenje opustil.³⁷

Prva stvar, ki jo lahko opazimo v Modrinjakovi poeziji, je izrazit čut narodne pripadnosti. Tako se pesem *Amico Cvetko*, spisana v trohejskih štirivrstičnicah (T8/7 aBaB), začne z domoljubno izjavo:

(32) Zadji človik je na sveti,
ki svoj rod za nič drži;
zapstoj so mu rožni cveti,
njemu nikaj ne diši. (Modrinjak 1974: 69.)

V *Molitvi na Božico Slovenko*, ki jo Pogačnik šteje za najbolj radikalno družbenokritično in nacionalno poantirano besedilo te dobe, se pesnik v triindvajsetih sedemvrstičnicah – večinoma jambskih, a ritmično precej razrahljanih – obrača na Slovenko, »velikoga Pana hči«, ki naj Slovencem (Slovanom) pomaga k razcvetu. Božica, ki je svojemu ljudstvu dala »slavno ime«, je kot Devov Belin ušla v zahodne dežele – ker je ljudi pustila v suženjstvu, je njen nekdanji oltar sramotno zaraščen z mahom (18. kitica):

(33) Ljudstvo se je odvadilo
več tebe poštvati,
tak da je že pozabilo
tvo slavno ime zvati. (Modrinjak 1974: 75.)

Pesnik boginjo vabi nazaj – domov naj se vrne v slovesni bojni opravi in pomaga Slovencem iz neznanosti; ob eksplicitni omembi obrambe pred Nemci in Madžari pesem dobiva podton nacionalizma modernejše vrste.

Še bolj inovativen je Modrinjak v ljubezenski poeziji. Njegova sanjarjenja so poudarjeno senzualna, za njimi slutimo konkretno strast zaljubljenca. Čutno zelo razživeta je *Popevka vu listu poslana*: ljubljena s svojim žarkim pogledom v lirskem subjektu vžiga »ogenj ljubavi«, »srca žganje« in celo poželjivost (3. kitica):

(34) S kem se duže v srci bori
pamet ma i nasladnost,
s tem višesem plamnem gori
k tebi moja poželnost.
Toti ogenj, toto želo
drugo nič ne ohladi,
nego ti, pri tebi celo
srce mo se obradi. (Modrinjak 1974: 56.)

³⁶ Medtem ko Pogačnik takšen premik poudarja, Janko Kos tu ostaja skeptičen: tudi senzualizem pri Modrinjaku, Primicu ali Jarniku je zanj še vedno »nosilec poznih, pretežno konservativnih razsvetljenskih tokov« (Kos 1986: 62).

³⁷ Iz rokopisne knjižice Modrinjakovih poezij je bilo sicer nekaj listov iztrganih, a sklepati je mogoče, da je glavnina ohranjena. Prim. Pogačnikove komentarje v Modrinjak 1974.

Še bolj osebno deluje *Popevka vu listu poslana (II)*, nazorno poetičen opis nočnega ljubezenskega srečanja pod staro lipo (z objemi in poljubi), kakršnega ne najdemo niti pri Prešernu:

- (35) Tam si sedema k potoki
 bistromu,
 tam naj mesec sam visoki
 videl bo.
 Nigdo naj zapazil ne bo,
 ah, tam bode nama nebo
 vugodno. (Modrinjak 1974: 56.)

Situacija je toliko bolj nerodna, če pomislimo, da je bil Modrinjak duhovnik. V *Elegiji*, spisani v trohejskih osemvrstičnicah (T8/7 aBaBcdcd ali aBaBcDcD), preberemo nenavadno jasno artikulirano pritožbo nad nenaravnostjo duhovniškega celibata (3. in 4. kitica):

- (36) Ves moj žitek [*življenje*] mi je kisli
 kak baratom po kloštreh [*fratrom po samostanih*],
 večkrat pamet moja misli:
 jeli ljubiti je greh?
 Jaz ne spoznam, zakaj Boga
 ljubav bi razžalila.
 Ljubav lastna božja roka
 vu me je zasadila.

Bog je meni dal čutljivost,
 on je s(t)varnik mojih želj,
 Pavel veli, da ljubljivost
 ne bi zadržati smel.
 Vendar človik se podstopi
 tisto prepovedati,
 na kaj me natura vpoti
 no kaj vera me vuči. (Modrinjak 1974: 52.)

Modrinjak, po vsebini presenetljivo moderen, se zdi v formalnem pogledu nekoliko manj okreten od Deva ali Vodnika. Ta značilnost ga tesneje približuje tradiciji ljudskih pevcev, o čemer pričajo tudi njegove šaljive, robato zaokrožene pesmi, namenjene kmečkemu človeku. Groteskna komika odlikuje *Popevko od pet pijanih bab*, edino za življenja (anonimno) priobčeno Modrinjakovo pesem (3. in 9. kitica):

- (37) Naše može smo vkanile,
 rekle, da smo v cirkvi bile,
 mi smo pak vu kleti bile,
 samo staro vino pile.

Ne jedna prav neje znala,
 kod bi k svemi domi [*svojemu domu*] šla;

zvrnule smo se na pleča
no ležale kakti vreča. (Modrinjak 1974: 101.)

V tovrstni poeziji se tu in tam kaže prebujena demokratična zavest, ki Modrinjaka opazno loči od njegovega učitelja Volkmerja, kot npr. v pesmi *Gospodski stališ, spoznan od kmeta*, ki hudomušno predstavlja stereotipni kmetov pogled na meščana (5. kitica):

(38) Proti sirotam slep i glu
on ne zna, gde izrase kruh,
na bresti al na vrbi;
po celi dan za dugi čas
v zrcalo gleda si obraz,
je, pije, spi brez skrbi. (Modrinjak 1974: 81.)

Na koncu je vendarle treba poudariti, da Modrinjakovo pesnjenje ni imelo širšega dometa. Ostalo je pozabljeno v rokopisu, avtor je dolgo ostal odrinjen in ne(pri)znan – k čemur je pripomogla tudi njegova narečnost oziroma nihanje med slovenskimi in kajkavskimi elementi (spogledovanje s samostojno vzhodnoštajersko jezikovno potjo). Pritrčiti bo torej treba Pogačnikovi trditvi, da »je med pesniki svojega časa ravno Modrinjak imel potencialno največji ustvarjalni talent« (Modrinjak 1974: 36), hkrati pa priznati, da je zaljubljeni duhovnik ostal izločen iz nadaljnjega razvoja slovenske poezije.

Na Štajerskem je približno v istem času deloval tudi Vodnikov učenec **Janez Nepomuk Primic** (1785–1823). Primic, doma s Kranjskega, je v začetku 19. stoletja postal gibalec preroda na Štajerskem: bil je prvi profesor za slovenščino na graškem liceju, uspešno se je poskušal s prevajanjem posvetne poezije, oblikoval je ambiciozen prevodni in izdajateljski program, ob tem pa je (večinoma v letih 1808–1814) napisal tudi nekaj izvorne poezije, ki je ostala v rokopisih. Podobno kot Modrinjak je bil v nacionalizmu radikalnejši, pritegovala ga je romantična literatura (nemška sentimentalna lirika, Goethe), za razliko od duhovniških kolegov pa mu je sekularna kariera omogočala sproščenejšo obravnavo ljubezenskih tem. V pesmi *Prijatelj* (1810), ki temelji na resničnem izkustvu nesrečne ljubezni, Primic v trohejskih šestvrstičnicah (T8/7 aaBccB) toži nad nestanovitnostjo in minljivostjo vsega veselega v življenju (2. kitica):

(39) Če zamore kaj na sveti
nas z veseljam oživeti,
gvišno [gotovo] to Lubezen stri.
Al prekratke so te leta,
kjer nam ona rožce spleta
O le hitro vse miní! (Gspan 1979: 49.)

Pesem *Žalostni lubčik* iz istega leta, spisana v zglednih jambskih štirivrstičnicah (J9/8 aBaB), deluje bolj osebno, čeprav je na videz vložnica: ljubček izgublja upanje, minili so časi srečne ljubezni – srce mu »če v telesu počit«, zdihuje v srčnih težavah, toči

grenke solze, ne vidi si pomoči – odreši ga lahko le smrt, kot pri slovitih nesrečnih ljubezenskih parih iz svetovne literature (10. kitica):

(40) Kjer *Werter* s svojo *Loto* uživa
veselje večno, kjè želim,
z *Marjano Siegwart* kjer prebiva,
kjè brez nehánja hrepenim. (Gspan 1979: 51.)

Primičevo pesništvo je ostalo fragmentarno in kot Modrinjakovo neobjavljeno. Njegovi nesrečni ljubezenski epizodi in vsestransko obetavno zastavljenim načrtom je žal sledila huda duševna bolezen, ki je onemogočila njegov verjetni razvoj v pomembnega pesnika slovenske (pred)romantike.

Na Koroškem je bil v tem času najpomembnejša pesniška osebnost **Urban Jarnik** (1784–1844), še en duhovnik in preroditelj, ki je imel za razliko od Modrinjaka razmeroma urejeno poklicno pot. Njegov pesniški opus je večinoma nastal v letih 1808–1813; žal je ohranjenih le 50 pesmi, medtem ko se je okrog 100 pesmi, v nepojasnjenih okoliščinah iztrganih iz rokopisnega zvezka, izgubilo.³⁸

Opazen vsebinski sklop pri Jarniku predstavlja poezija narave, iz katere odseva mirna uglašenosť (preprostega) človeka s stvarstvom. Skozi naravo se človeku razkriva veličina stvarnika, lahko se približa Bogu (*Pomlad, V pomladu, Jesen, V vigredi*). Podobno kot Vodnik tudi Jarnik čudovito gorsko krajino (v tem primeru koroški Podkrnos) v pesmi *Moj sedanji kraj*, spisani v trohejskih (romarskih) štirivrstičnicah, razume kot vir pesniškega navdiha (2. kitica):

(41) Spodaj zvira Hipokrene,
Čisti zvirik za pevce vse,
Belkaste on pluje pene,
Umnost pev'c iz njega pje. (Prunč 2002: 44.)

Vrh doseže ta tip poezije v Jarnikovi najbolj znani pesmi *Zvezdje*, ki je že v *Carinthii* izšla v vzporednem prevodu J. G. Fellingierja,³⁹ ponatisnjeno v dunajskem almanahu *Selam* pa je našel Franz Schubert in jo uglasbil. »[P]rvo in dolgo tudi edino slovensko besedilo, ki je bilo sprejeto v svetovno glasbeno zakladnico« (Prunč 2002: 5), spisano v trohejskih osemvrstičnicah, se začne takole:

(42) Tukej gori se neznani
Vélki sveti sučejo,
Z lučjo sonca so obdani,
Krogte pote tekajo;
Zvezda zvezdi je soseda,

³⁸ Prim. Prunč 2002: 5–6.

³⁹ Jarnik podobno kot Prešeren v poeziji še ne pozna protigermskega sentimenta. Praksa dvojezičnih objav v *Carinthii* odseva njegovo idejo o sožitju: leta piše 1813 Jerneju Kopitarju, »kako skladno se dve muzi, nemška in slovenska, sprehajata ena z drugo« (»wie verträglich die zwey Musen, die deutsche und slovenische mit einander wandeln«; Prunč 2002: 133).

Njih za nas števila ni,
 Ana [ena] v drugo svetlo gleda,
 Vsaka božjo čast gori. (Prunč 2002: 39)

The image shows the first page of a musical score for 'Die Sternenwelten.' by Franz Schubert. The title is at the top center, followed by 'Gedicht von Joh. Georg Fellingner.' and 'Für eine Singstimme mit Begleitung des Pianoforte'. Below this, it says 'Schubert's Werke.' on the left, 'componirt von' in the center, and 'Nº 515.' on the right. The composer's name 'FRANZ SCHUBERT.' is prominently displayed in the center. The date '15. October 1815.' is in the top right corner. The tempo and mood are 'Langsam, feierlich.' The score is for 'Singstimme.' (vocal line) and 'Pianoforte.' (piano accompaniment). The vocal line has the lyrics 'O - ben dre - hen sich die gre - sten un - be - kann - ten'.

Slika 6: Prvo kitico Jarnikove pesmi *Zvezdje* v nemškem prevodu J. G. Fellingnerja je leta 1815 uporabil Franz Schubert za samospev *Die Sternenwelten*.

Kljub duhovniškemu stanu so tudi Jarnika razvnela ljubezenska čustva.⁴⁰ Tovrstnih pesmi ni podpisoval s pravim imenom, temveč z anagramom Rajnki, ljubezensko izpoved pa je po možnosti položil v usta vložnega subjekta – kot v priljubljeni pesmi *Damon Meliti*, v kateri nesrečni zaljubljenec svojo otožnost in nespečnost poskuša ublažiti z begom v samoto narave, tožbo pa sklene s tole kitico:

- (43) Vetri! glase te nesíte
 K oknam, kjer Melíta spi
 S to besedo jo zbudíte:
 Damon tvoj za té živi! (Prunč 2002: 17.)

V pesmi *Mina*, še eni vložnici v značilnem trohejskem merilu, najdemo opis fizioloških sprememb pri ljubimki, ki trpi od tisočerih sladkih ran ljubezni – na koncu kliče po ljubem, ki jo edini lahko odreši trpljenja (2. kitica):

- (44) Močno trka srčna žíla,
 Naglo goni v žvoti krí,
 Je mi plamen v oči vlíla,
 Tíha noč! me ne odkrí!
 V posteli se obračujem,
 Sladko spanje ní za me,
 Čas nevsmilen zdaj jimlujem,
 Kér počasno mémo gre. (Prunč 2002: 20.)

⁴⁰ To se kaže tudi v prevodni poeziji: leta 1813 je Jarnik objavil prevod pesmi *Náhe der Geliebten* (*Bližnjava Lube*) J. K. Kumpfa (prim. Prunč 2002: 99–101).

Velika priljubljenost Jarnikovih pesmi – pesem *Damon Meliti* z dodanimi kiticami v Jarnikovi uglasbitvi je celo ponarodela – tudi koroškega barda povezuje s tradicijo bukvnikov in ljudskih pevcev. A nemara najbolj zanimiv in doslej manj opažen je neki drugi vidik njegovega pesnjenja – presenetljivo moderen *pacifizem*. Ni dvoma, da je bil Jarnik globoko presunjen od vojnih grozot svojega časa, ki jih je 1809 verjetno tudi neposredno doživljal kot kaplan v Čajnc̄ah pri Krivi Vrbi. Odgovornost za »rudeče potoke« (*Sedanjo stóletje*) seveda nosi »silnik« Napoleon, ki se »pita z nedolžno krvjo« (*Gromite gromači*). Toda zgrešili bi, če bi Jarnikovo poanto sploščili na protirevolucionarno razsežnost: motivirana je namreč zlasti v želji po »mirnem podnebj« in, kot v pesmi *Mir*, medsebojni ljubezni: »Žlahtna spet ljubezni veza / Nas obviye tavžentkrat« (Prunč 2002: 45). Vrh v tem pogledu Jarnik doseže v pesmih *Žold* (vojaščina), kjer »Matere jočejo / Kér so v mesnico pelani sinovi«, in *Od žolda*, kjer uporabi sugestivno podobo kolin, obsodbo krvi žejnega vojskovanja pa sklene s pozivom:

(45) Žoldni časi, – o! bežite!
 Na njih mésto stopi mír,
 Rodi vsi se objemíte,
 Pokončajte vaš prepír! (Prunč 2002: 33.)

Čeprav je za življenja Jarnik objavil le okrog petnajst pesmi (največ v celovški *Carinthii*), je bilo njegovo delo – za razliko od Modrinjakovega – tesno vpeto v osrednjeslovenski razvoj posvetnega pesništva, ki se od začetkov pri Zizenčeliju prek Deva, Vodnika in Jarnika do Prešerna povezuje v kontinuiran lok.⁴¹

Štiri desetletja od prvih *Pisanic* (1779) do Vodnikove in Zoisove smrti (1819) pomenijo ključno etapo razvoja slovenske posvetne poezije. Motivacijo za pospešen razvoj pesništva v tem času lahko iščemo v razsvetljskih težnjah po sekularizaciji, v procesu novoveške emancipacije subjekta in še zlasti v hitrem napredovanju ideologije kulturnega nacionalizma, ki je pospeševala nastajanje samostojnih literarnih kultur, v katerih sta imela jezik in književnost vodilno vlogo. V tem času so maloštevilni, a zagnani slovenski pesniki – brez izjeme moški – uveljavili prehod k *bralnemu verzu*,⁴² utrdili *silabotonični verzni sistem*, razvili in preskusili širok formalni repertoar (na podlagi transfera zlasti iz nabožne in posvetne latinske, nemške in italijanske pesniške tradicije), široko razprli *slogovne možnosti* (od baroka in rokokoja do klasicizma in predromantike), razširili *tematsko polje* posvetnih vsebin ter za seboj pustili kontinuirano *tiskano zapuščino*, ki je (mnogo bolj kot fragmentarno rokopisno verzificiranje prejšnjih dob) omogočala medbesedilno povezovanje novih del s preteklimi. V procesu, ki je bil sicer postopen in obotavljiv, je na mesto anonimnega ljudskega pesmarja stopil samozavestni pesnik, ki namesto prevajanja,

⁴¹ O tej kontinuiteti prim. Koruza 1991: 245–256.

⁴² Razvoj slovenskega verza je mogoče opisati »v smeri od meličnega tonizma in silabotonizma v besedni silabizem in silabotonizem« (Pretnar 1997: 25).

prirejanja in neosebnega moraliziranja vse bolj ponuja osebno izpoved v estetsko dognani formalni podobi. Medtem ko so mnogi pesniki te dobe še ostajali zavezani pesnjenju za preprosto ljudstvo (Knobl, Andreaš, Drabosnjak idr.), je zlasti tri – Deva, Vodnika in Jarnika – že mogoče šteti za pesnike v modernem pomenu besede. Ob njih specifično mesto zavzemajo tisti, ki so bodisi pesnili za lastno razvedrilo (Zois, Japelj) ali jim poezije ni uspelo objaviti iz drugih razlogov (Modrinjak, Primic); tudi kadar je bila njihova poezija – tu izstopata Zois in Modrinjak – izrazito kakovostna, je imela omejen doseg in vpliv.

Kot je pokazal ta pregled, zapuščina zgodnje slovenske poezije pred nastopom Prešernove generacije kaže zelo pestro podobo, ki nikakor ne pritrjuje stereotipnim predstavam o resnobečnosti poezije. Nasprotno, v njej najdemo dinamično sobivanje visokih tem in oblik, a tudi norčavosti, humorja in celo banalnosti. Začetki slovenske umetne poezije – ali, če parafraziramo Deva, prebujenje »krajnske modric« – nam torej prinašajo širok spekter življenja: ne le »žalovanje«, temveč tudi obilico »vesela«.

Viri

- Berkopce, Oton, 1962: Kopitarjevi prepisi slovenskih ljudskih pesmi v zapuščini Josefa Dobrovskega. *Slavistična revija* 13. 253–267.
- Gspan, Alfonz (ur.), 1978: *Cvetnik slovenskega umetnega pesništva do srede XIX. stoletja: I. Knjiga*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Gspan, Alfonz (ur.), 1979: *Cvetnik slovenskega umetnega pesništva do srede XIX. stoletja: II. knjiga*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Knobl, Pavel, 1801. *Shtiri pare kratko-zhásnih novih pesmi/od Paula Knobelna skovane, inu Krainzam sa spomin dane*. Kranj: Ignac Kremžar.
- Koruza, Jože (ur.), 1977: *Pisanice od lepeh umetnost. (Faksimile)*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Legiša, Lino (ur.), 1977: *Pisanice 1779–1782*. Ljubljana: SAZU.
- Linhart, Anton Tomaž, 1950: *Zbrano delo*. Ljubljana: DZS.
- Modrinjak, Štefan, 1974: *Štefan Modrinjak*. Maribor: Obzorja.
- Novak, Vilko (ur.), 1997: *Martjanska pesmarica*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Prunč, Erich (ur.), 2002: *Urban Jarnik. Pesmi in prevodi*. Celovec: SNI Urban Jarnik.
- Svetina, Peter (ur.), 2006: *Od lubezni in vesela: Izbor iz starejše slovenske posvetne poezije*. Ljubljana: Mladinska knjiga. (Kondor 318).
- Šuster - Drabosnjak, Andrej, 1966: *Parodije in satirične pesmi. (Faksimile)*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Vodnik, Valentin, 1988: *Zbrano delo*. Ljubljana: DZS.
- Zois, Žiga, 1973: Pisma barona Žige Zoisa Vodniku. Kos, Janko (ur.): *Pohlin, Zois, Linhart, Vodnik: Izbrano delo*. Ljubljana: Mladinska knjiga. 15–58.

Literatura

- Bjelčevič, Aleksander, 1997: Zgodovina slovenskega verza – skica. *Slavistična revija* 45/1–2. 191–201.
- Bjelčevič, Aleksander, 2000: Začetki slovenskega posvetnega verza: Od Pisanic do Prešerna. Orel, Irena (ur.): *36. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture: Čas v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 317–333.
- Cigoj Krstulović, Nataša, 2016: Odkritje Linhartovega prevoda italijanskega opernega besedila *La frascata* (1782). *Slavistična revija* 64/4. 475–488.
- Čolić, Dragana (ur.), 2015: *Od Pavla Knobla skovano: Zbornik ob 250-letnici rojstva Pavla Knobla, avtorja prve posvetne tiskane pesniške zbirke na Slovenskem*. Orehek pri Postojni: Krajevna skupnost.
- Ditmajer, Nina, 2020: *Slovensko pesništvo na Štajerskem med letoma 1758 in 1848: Vzori, žanri in recepcija. Doktorska disertacija*. Ljubljana, [Podiplomska šola ZRC SAZU].
- Dović, Marijan, 2007: *Slovenski pisatelj. Razvoj vloge literarnega proizvajalca v slovenski literaturi*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Dović, Marijan, 2013: Kulturni nacionalizem, literatura in Enciklopedija romantičnega nacionalizma v Evropi. *Slavistika v regijah – Nova Gorica*. Krakar Vogel, Boža. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije. 38–44.
- Even-Zohar, Itamar, 1990: *Polysystem Studies. Poetics Today* 11/1.
- Grafenauer, Ivan, 1973: *Kratka zgodovina starejšega slovenskega slovstva*. Celje: Mohorjeva družba.
- Gspan, Alfonz, 1956: Razsvetljenstvo. *Zgodovina slovenskega slovstva I.: Do začetkov romantike*. Legiša, Lino. Ljubljana: Slovenska matica. 327–440.
- Gspan, Alfonz, 1969: Tri nova Zoisova slovenska pesemska besedila. *Slavistična revija* 17/2. 119–181.
- Judson, Pieter M., 2018: *Habsburška monarhija: Nova zgodovina*. Ljubljana: Sophia. Prev. Ana Monika Habjan.
- Kidrič, France, 1938: *Zgodovina slovenskega slovstva: Od začetkov do Zoisove smrti*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Koruza, Jože, 1991: *Slovstvene študije*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Koruza, Jože, 1993: *Značaj pesniškega zbornika Pisanice od lepeh umetnost*. Maribor: Obzorja, 1993.
- Kos, Janko, 1973: Vodnikov Vršac in opisna poezija narave. *Slavistična revija* 21/4. 389–412.
- Kos, Janko, 1986: *Razsvetljenstvo*. Ljubljana: DZS. (Literarni leksikon 28).
- Leerssen, Joep, 2006. Nationalism and the Cultivation of Culture. *Nations and Nationalism* 12/4. 559–578.
- Pogačnik, Jože, 1969: *Zgodovina slovenskega slovstva II.: Klasicizem in predromantika*. Maribor: Obzorja.
- Pogačnik, Jože (ur.), 1980: *Starejše slovensko slovstvo: Od Brižinskih spomenikov do Linhartovega Matička*. Maribor: Obzorja.

Pogačnik, Jože, 1995: *Slovensko slovstvo v obdobju razsvetljenstva*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Pretnar, Tone, 1997: *Iz zgodovine slovenskega verznega oblikovanja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Prijatelj, Ivan, 1935: *Duševni profili slovenskih preporoditeljev*. Ljubljana: [Prijateljevi učenci].

Reisp, Branko, 1966: Andrej Šuster - Drabosnjak (1768–1825). Šuster - Drabosnjak, Andrej: *Parodije in satirične pesmi. (Faksimile.)* Ljubljana: Cankarjeva založba. 1–27.

Slodnjak, Anton, 1968: *Slovensko slovstvo*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Svetina, Peter, 2007: *Kitične oblike v starejši slovenski posvetni poeziji*. Ljubljana: ZRC SAZU.

Torkar, Silvo, 2016: Zizenčeli in njegovo *Zahtitno voshejne*. *Slavistična revija* 64/1. 71–73.

Vidmar, Luka, 2010: *Zoisova literarna republika: Vloga pisma v narodnih preporodih Slovencev in Slovanov*. Ljubljana: ZRC SAZU.